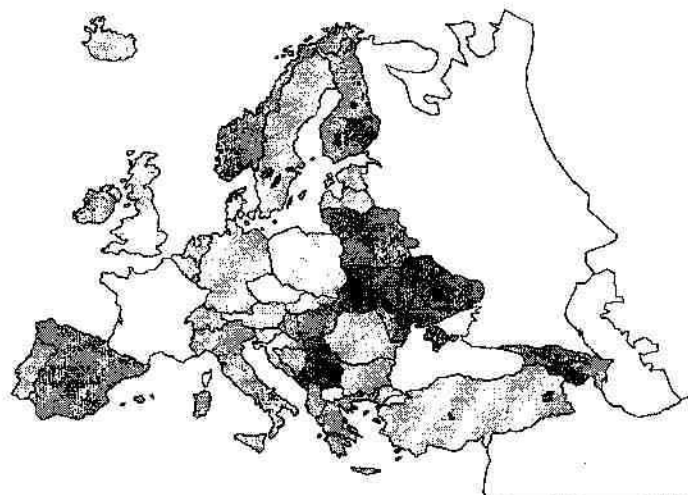

Simboluri culturale în spațiul european

1. Introducere

Simbolurile culturale, extrem de prezente de cel puțin cinci mii de ani în toate civilizațiile lumii sunt privite în general printr-o prismă favorabilă. Interesul pentru descifrarea și interpretarea acestora se datorează astăzi anticipărilor aflate în numeroase opere de ficțiune, dintre care multe au fost verificate de oamenii de știință. Pentru că dezvăluie secretele inconștientului, pun în mișcare resorturile cele mai ascunse ale unor acțiuni și oferă noi perspective asupra necunoscutului și infinitului, simbolurile culturale continuă să rămână în centrul atenției tuturor.

Simbolurile culturale interesează astăzi numeroase discipline: istoria civilizațiilor, istoria culturii, istoria religiilor, lingvistica, antropologia culturală, critica de artă, psihologia, medicina, marketingul, propaganda politică, economia și managementul. De fapt, toate științele referitoare la om întâlnesc anumite simboluri culturale pe care trebuie să le descifreze pentru a le putea utiliza. Se poate chiar afirma că o lume de simboluri trăiește în noi.

2. Abordare terminologică

Pentru a preciza terminologia actuală este necesară distincția clară dintre imaginea simbolică și celelalte sensuri ale simbolurilor culturale.

Emblema reprezintă o figură vizibilă, adoptată în mod convențional pentru a reprezenta o idee, o entitate fizică sau morală (exemple: drapelul ca emblema a patriei; laurul ca emblema a gloriei).

Atributul reprezintă un fapt sau o imagine care servește ca semn distinctiv pentru un anumit personaj, o colectivitate, o figură istorică sau legendară (exemple: aripile ca atribut al unei companii de transport aerian; roata ca atribut al unei companii de transport feroviar; balanța ca atribut al justiției; tridentul ca atribut al lui Neptun).

Alegoria este o reprezentare sub formă umană (cel mai adesea), animală sau vegetală a unei situații, virtuți sau ființe abstracte (exemple: o femeie înaripată ca alegorie a victoriei sau a Republicii; cornul abundenței ca alegorie a prosperității și bunăstării).

Metafora reprezintă o comparație între două ființe sau două situații (exemplu: elocința ca metaforă pentru nevoia de a vorbi).

Analogia reprezintă un raport între două ființe sau două noțiuni esențiale diferite, dar asemănătoare dintr-un anumit punct de vedere (exemplu: mânia lui Dumnezeu ca analogie cu mânia omului sau a unui popor).

Sindromul reprezintă o modificare în aspectul sau în modul de a funcționa al unui ansamblu care poate evidenția o perturbare într-un sistem sau chiar o stare conflictuală.

Sindromul reprezintă totalitatea simptomelor care caracterizează o situație evolutivă, amenințând un viitor mai mult sau mai puțin determinat în timp.

Parabola reprezintă o povestire al cărui sens, deși de sine stătător, este menit să sugereze, dincolo de semnificația sa evidentă o lecție de morală, de etică, sau o pildă religioasă (exemplu: parabola seminței biblice care poate cădea pe un pământ prielnic sau sterp).

Apologul reprezintă o fabulă didactică, ficțiunea unui moralist, destinată să transmită o anumită învățătură, descriind o situație imaginată (exemplu: personajele animale din fabulele lui La Fontaine).

Toate aceste „forme figurative” sunt mijloace folosite pe planul cunoașterii imaginative sau intelectuale.

3. Simbolul cultural

Simbolul cultural presupune „omogenitatea semnificativului și a semnificatului în sensul unui dinamism organizatoric [5]. El este mult mai mult decât suma algebrică a „formelor figurative” descrise; el poate duce

dincolo de semnificație, fiind încărcat de emoții, afectivitate, dinamism. **Simbolul cultural acționează asupra structurilor mentale.** În categoria simbolurilor culturale pot fi considerate: **arhetipurile, fantezmele originare, miturile.**

Arhetipurile sunt scheme, modele, prototipuri sau ansambluri, simboluri gravate adânc în inconștient, astfel încât constituie deja o structură culturală.

Fantezmele originare sunt structuri fantezmatice tipice, considerate drept organizatoare ale vieții fantezmatice a unor persoane sau colectivități (exemplu: scenariu originare, evoluție, seducție).

Miturile, ca scenariu ale arhetipurilor, prezintă scheme și simboluri culturale de ansamblu care evidențiază începutul unui proces de raționalizare (exemplu: epopei, narațiuni, geneze, cosmonogonii, gigantomahii).

4. Caracteristicile simbolurilor culturale

Cu toată diversitatea de forme și interpretări, simbolurile culturale au, în mod evident, unele caracteristici esențiale. Le redăm în continuare.

- Simbolurile culturale sugerează în mod constant un anumit raport între simbolizant și simbolizat.** De exemplu, o cupă răsturnată simbolizează cerul, exprimând nu numai analogia aparentă a desenului, dar și tot ceea ce evocă cerul inconștientului uman, adică securitate, protecție, sălaș al ființelor de origine divină, izvor de înțelepciune, sursă de prosperitate. Raportul simbolic rămâne constant între cei doi termeni, cupa (simbolizant) și cerul (simbolizat), fie ce este exprimat printr-o cupolă de locaș de cult, fie prin forma unui cort la popoarele nomade, fie prin sigla unor instituții (B.R.D. – G.S.G.).
- Simbolurile culturale (se) interpenetrează, în sensul că între ele există întotdeauna o anumită relație** (exemplu: cerul și crucea, marea și cerul).
- Simbolurile culturale sunt întotdeauna pluridimensionale, în sensul că exprimă relații de tipul cer – pământ, spațiu – timp, imanenț – transcendent.**
- Simbolurile culturale asigură sinteza contrariilor, în sensul că, adesea, ele au o față benefică și o față malefică.** Uneori, perechi de simboluri au în comun analogii care se exprimă la rândul lor prin alte simboluri.
- Simbolurile culturale au semnificație (înțeles) numai în cadrul lor existențial.** Ele condensează experiențe (adesea spirituale), transcend spațiul și timpul, dar trebuie raportate permanent la o anumită realitate profundă care este rațiunea lor de a exista și de a funcționa. Simbolurile culturale „funcționează” doar prin raportarea la ceva curent, clar, și peren.

5. Funcțiile simbolurilor culturale

Dinamismul simbolic se manifestă prin intermediul funcțiilor pe care le îndeplinesc simbolurile culturale. Deși funcțiile lor se manifestă în mod global, vom încerca să le analizăm amănunțit pentru a pune mai bine în evidență numeroasele lor fațete. Ulterior, vor reuni în sinteză diferitele lor aspecte pentru a restitui simbolurilor culturale caracterul lor specific, ireductibil la fărâmițări conceptuale.

- Prima funcție a simbolurilor este aceea de a explica.**[8]
- În strânsă legătură cu prima funcție, simbolurile culturale îndeplinesc și funcția de substituit.**[11]
- Substituirea implică o a **treia funcție a simbolurilor culturale, aceea de mediere.** Ele stabilesc punți, reunesc elemente separate, leagă cerul cu pământul, materia de spirit, natura de cultură, realul de noi, inconștientul de conștiință.
- Din mediere rezultă o **altă funcție a simbolurilor culturale, cu rol funcțional, aceea de unificare.** Simbolurile culturale fundamentale condensează experiența totală a umanității – religioasă, cosmică, socială, economică, politică, ele asigură și o sinteză a lumii, pe care o leagă de om (ca individ sau colectivitate). Prin intermediul simbolurilor culturale care-l situează într-o imensă rețea de relații, omul nu se mai simte străin în univers.
- Ca factori unificatori, **simbolurile culturale au și o funcție pedagogică.** Reunind elemente separate din univers, omul are posibilitatea să considere că nu este doar o ființă singură, rătăcită în vastul ansamblu al mediului înconjurător.
- Tot ca factori unificatori, **simbolurile culturale au și o funcție terapeutică evidentă.** Împotrivirea omului față de simboluri culturale poate echivala cu o auto-amputare, cu o sărăcire a naturii, cu o refulare a invitației de a participa la o viață integrală. Dispariția simbolurilor conduce la o sufocare, chiar la o moarte spirituală.
- Dacă prin ruptura unității simbolurile culturale pot atrofia sentimentul realității, **funcția lor de socializare** reprezintă un important factor pentru inserția lor în realitate. Fiecare grup, fiecare epocă își au simbolurile lor culturale. O epocă fără simboluri este defunctă; o civilizație care și-a pierdut simbolurile culturale a intrat în agonie, locul său fiind doar în istorie.
- Simbolurile culturale îndeplinesc și o funcție de rezonanță.** Vitalitatea lor depinde atât de conținut cât și de inconștient. Reactivarea și intensificarea (periodică) a unor simboluri culturale perene transformă spectatorul (receptor) în actor (utilizator). Dacă acest proces nu ar avea loc, atunci simbolurile culturale nu ar mai fi decât cuvinte dezafectate, al căror sens a dispărut. Ca urmare, pentru a rămâne vii, simbolurile culturale trebuie să răsună, să fie auzite, cunoscute, să „funcționeze”.
- Efectul de rezonanță al simbolurilor culturale, rezultat din raportul social-individual din societate, își află echilibrul numai în cadrul unei sinteze care armonizează exigențe care diferă de la individ la altul, de la o comunitate la alta. Ca urmare o **altă funcție a simbolurilor culturale este tocmai aceea de a acorda contrariile, de a armoniza, așadar o funcție transcendentă.** Această funcție a simbolurilor culturale de a stabili legături între forțe antagonice duce la depășirea opozițiilor, deschizând calea spre progresul conștiinței.
- Simbolurile culturale se înscriu în evoluția firească a omului, depășind stadiul de mijloc pentru îmbogățirea cunoștințelor acestuia sau de a-i stârni un interes estetic.

Ca atare, simbolurile culturale au și o **funcție de transformator al energiei politice** a individului. Simbolurile culturale nu exprimă doar zonele profunde, cărora le conferă „formă și chip”; ele stimulează și dezvoltarea unor procese psihice.

6. Clasificări ale simbolurilor culturale

Clasificările sistematice ale simbolurilor culturale efectuate de psihologi, sociologi, antropologi, deși au meritul de a schița un cadru care să înlesnească înțelegerea lor, nu sunt – cel puțin pentru scopul urmărit de noi – pe deplin satisfăcătoare. Redăm câteva dintre aceste „încercări”:

- a) A. H. Krappe [9] deosebește, după „mediul” în care se manifestă:
 - simboluri culturale cerești;
 - simboluri culturale terestre.
- b) M. Eliade [6] în această linie, identifică:
 - simbolurile culturale uraniene (care se referă la Univers);
 - simboluri litiene;
 - simboluri culturale ale spațiului;
 - simboluri culturale ale timpului;
 - simboluri culturale ale eternei reîntoarceri.
- c) G. Bachelard [2] clasifică simbolurile culturale după cele patru elemente tradiționale, astfel:
 - simboluri culturale ale pământului;
 - simboluri culturale ale focului;
 - simboluri culturale ale apei;
 - simboluri culturale ale aerului.
- d) G. Dumezil [4] grupează simbolurile culturale după structura socială a societăților indo-europene care a generat trei caste (ordine), astfel:
 - simboluri culturale ale castei superioare (a preoților);
 - simboluri culturale ale castei mijlocii (a războinicilor);
 - simboluri culturale ale castei inferioare (a producătorilor de orice fel).
- e) J. Pryzalski [13] grupează simbolurile culturale în două mari categorii, în funcție de cultul care le-a generat:
 - simbolurile culturale ale cultului feminității (Marea Zeiță, Maica Domnului, femeia);
 - simboluri culturale ale cultului masculinității (Dumnezeu, tatăl, bărbatul).
- f) C. G. Jung [8] preferă o altă clasificare, conform tipului de personalitate:
 - simbolurile culturale specifice mecanismelor introvertirii;
 - simboluri culturale specifice mecanismelor extrovertirii.
- g) G. Durand [5] clasifică simbolurile culturale în funcție de principiile produse de antropologia culturală:
 - simboluri culturale specifice reflexologiei (știința reflexelor, deci a gesturilor dominante);
 - simbolurile culturale specifice tehnologiei (științei, utilajului, instrumentarului tehnic), cerute de

necesitățile de mediu, ca prelungire a gesturilor dominante;

- simboluri culturale specifice sociologiei (ca știință a funcțiilor sociale).
- h) C. Levi - Strauss [10] evită o clasificare evidentă și consideră că simbolurile culturale sunt doar posibil de plasat în structuri suprapuse, de la inferior la superior, de la simplu la complex, de la neevoluat la evoluat.
 - i) P. Diehl [3] consideră că simbolurile culturale se referă la cele trei „instanțe” care se întâlnesc în psihicul omenesc, identificând:
 - simboluri culturale specifice subconștientului (imagine exaltantă și refulantă);
 - simboluri culturale specifice conștientului (intelectului);
 - simboluri culturale specifice supraconștientului (spiritului).
 - j) A. Virel [15] a luat ca referință cele trei faze care apar în cursul dezvoltării noțiunilor de timp și spațiu în evoluția istoriei umanității, dar și în evoluția biologică a individului, identificând:
 - simboluri culturale specifice cosmogoniei (faza dezlănțuirii vitale, dar anarhice și confuze a universului și a omului);
 - simboluri culturale saturniene (specifice fazei de oprire, pauză, stabilizare, acumulare, simetrie, reglementare);
 - simboluri culturale specifice reluării expansiunii-evoluției (în mod continuu, ordonat, controlat).

7. Europa în câteva cifre

Europa înseamnă astăzi 40 de state, circa 600 milioane de locuitori și aproximativ 10 milioane km². Există state extrem de mici (Vatican, Lichtenstein, San Marino, Andorra, Luxemburg) cu doar câteva zeci de mii de locuitori și câteva zeci sau sute de km² și state foarte mari (Germania, Spania, Polonia, Franța, Federația Rusă – partea europeană) cu o populație de peste 40 milioane de locuitori și o suprafață de peste 400.000 km².

Monarhii și republici (parlamentare și prezidențiale), două religii dominante – religia catolică și religia ortodoxă – limbi de origine germanică, latină, slavă, saxonă – toate acestea înseamnă, de asemenea, Europa.

Europa de astăzi este rezultatul unor procese de evoluție îndelungate, uneori reversibile, al unor tensiuni și divizări/unificări periodice. Se poate considera că „lumea veche” a rezultat din:

- separarea autorității religioase de autoritate politică;
- divizarea lumii creștine în catolică și ortodoxă, după 1054 A.D.;
- cunoaștere și putere;
- distincția clară: state (națiuni independente) versus imperii;
- distincția dintre societate civilă și stat;
- distincția dintre meserii (breaslă) și economie (ca sumă a activităților cu caracter economic, mai ales întreprinzătorial);
- distincția: luptă de clasă versus liberalism;

MADAMOND

- separarea socialism revoluționar versus social-democrație;
- distincția: influență străină versus dezvoltarea internă (proprie).

8. Simbolurile culturale în spațiul european

Spațiul cultural european este însă, unul sigur. Fiecare țară „beneficiază” de elementele comune ale acestuia și aduce proprii valori care îmbogățesc cultura continentului. Cele mai multe dintre simbolurile culturale întâlnite în

cultura țărilor europene au semnificație identică sau mult asemănătoare pentru toate aceste țări.

Prezentăm în continuare – grupat în categorii cuprinzătoare – simbolurile culturale semnificative pentru spațiul european. Exemplele au scopul de a puncta odată în plus importanța acestora în lumea noastră. Clasificarea propusă de Mircea Eliade este conformă scopului nostru, de aceea vom evidenția în tabelul 1 categorii de simboluri culturale și exemple concrete, în funcție de această clasificare.

Tabelul 1

Clasificarea simbolurilor culturale din spațiul european

Nr. crt.	Categorie	Subcategorii (Domeniu)	Exemple
1.	Simboluri uraniene	Astrologia	Zodiacul, corpurile cerești (planete, Soare, Luna, stele, meteoriți, comete etc.)
		Fizica	Evoluția Universului; Big-Bang; Calea Lactee; Terra
		Chimia	Substanțele chimice, metalele și aliajele acestora
2.	Simboluri htoniene	Mitologia	Zei, zeițe, forțe suprapământene
		Metalele	Aurul, argintul, plumbul, mercurul
		Apa	Diverse forme care se întâlnesc
		Bestiarul	Animale mitologice, păsări mitologice
3.	Simboluri ale spațiului	Heraldica	Stemele statelor; blazoanele claselor dominante, familiilor nobiliare, orașelor
		Geometria	Corpurile geometrice; arhitectura clădirilor
		Orient-Occident	Obiceiuri și tradiții specifice estului respectiv vestului continentului european
		Nord - Sud	Obiceiuri și tradiții specifice nordului respectiv sudului Europei
		Natura	Plantete, aerul, spațiul deschis, grădina, parcul
		Arta	Diversele forme de manifestare a artei
4.	Simboluri ale timpului	Țara – națiunea – poporul	Simboluri ale statului: drapelul, stema, moneda, granița, organisme statului
		Măsurarea timpului	Ceasul, clepsidra, calendarul, zilele săptămânii, lunile anului, anotimpurile
		Numerologia	Cifrele și combinațiile acestora
5.	Simboluri ale eternei reîntoarceri	Scrierea	Diversele tipuri de scrieri, alfabetul
		Religia (în principal creștinism – catolicism și ortodoxie)	Isus Hristos, Dumnezeu, Fecioara Maria, sfinții, evangheliștii. Adam și Eva. Personajele biblice. Apocalipsa (Revelația)
		Tradițiile	Obiceiurile tradiționale (Anul Nou, Crăciunul, Paștele, alte sărbători). Calendarul popular. Îmbrăcămintea, încălțăminte, amenajarea spațiului locuit.
		Simboluri ale trecerii	Naștere, botez, căsătorie, moarte, mormânt, familie.
		Simbolismul corpului uman	Părțile corpului Nuditate, lacrimă, incest Bolile minții și ale corpului
		Hrana	Hrana materială Hrana spirituală
		Viața veșnică	Sfinții, elixirul tinereții, Judecata de Apoi, raiul și iadul
		Numele	Iahwe, Dumnezeu Numele de botez, numele de familie, pseudonimul, porecla

9. Pan - Europa

Spațiul cultural european este marcat de o normală complexitate și de numeroase provocări. Europa este astăzi doar în mică măsură o măsură a modernității și un sinonim pentru termenul de progres (economic, politic, social, cultural). Europa este „lumea veche”. Trecerea într-un nou secol este însoțită de accentuarea populismului și a obscurantismului etnic și religios., tendințe greu atenuate prin mijloace economice și politice sau prin tendințe de integrare de tipul celor ce vor conduce la lărgirea Uniunii Europene. „Sfârșitul istoriei”, cel puțin pentru Europa nu este atât de aproape precum s-ar putea crede.

Unele din formele democrației reprezentative și regulile care generează economia de piață pot fi, în Europa, singurele opțiuni pentru evoluția continentului spre o societate modernă, care transformă și utilizează creator simbolurile culturale ancestrale.

De altfel, transformările care au loc în Europa Centrală și de Est o demonstrează cu succes, fără să fie totuși un panaceu universal valabil. Ideea creării unei „fедераții europene” apare ca rezultat al nevoii de reconciliere, mai ales în sud-estul continentului. Instituțiile acestei federații pan-europene este necesar să fie inter-guvernamentale și nu supra-naționale, pentru ca locul și rolul simbolurilor culturale – mai ales ale celor naționale – să nu dispară.

Lect. univ. drd. Amedeo ISTOCESCU

Bibliografie

1. CHEVALIER, J. GEERBRAND, A. *Dicționar de simboluri*, București, Editura Artemis, 1995
2. BACHELARD, G. *La flamme d'une chandelle*, Paris, 1961
3. DIEHL, P. *Le symbolisme dans la mythologie grecque*, Paris, 1966
4. DUMEZIL, G. *Mit și epopee*, București, 1993
5. DURAND, G. *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, 1963
6. ELIADE, M. *Tratat de istoria religiilor*, București, Editura Humanitas, 1996
7. EVSEEV, I. *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999
8. JUNG, C. G. *L'homme et ses symboles*, Paris, 1964
9. KRAPPE, A. H. *La genèse des mythes*, Paris, 1952
10. LÉVI-STRAUSS, C. *Crud și gătit (Mitologii I)*, București, 1995
11. PAROT, A. *Manuel alphabétique de psychiatrie*, Paris, 1952
12. de SOUZENELLE, A. *Simbolismul corpului uman*, Timișoara, Editura Amarcord, 1996
13. PRYZULSKI, J. *La princesse à l'odeur de poisson ou la Nagi dans les traditions de l'Asie orientale*, Paris, 1925
14. SAKWA, R. STEVENS, A. *Contemporary Europe*, London, MacMillan Press Ltd., 2000
15. VIREL, A. *Histoire de notre image*, Genève, 1995